

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ**

Δρ. Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος

Λέκτορας Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ, Εγνατία
46, 54625, Θεσσαλονίκη, 2310.991979, chfragk@jour.auth.gr.

&

Δρ. Νίκος Παναγιώτου

Επιστημονικός Συνεργάτης ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας, Παράρτημα Καστοριάς,
Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων και Επικοινωνίας, nikospanagiotou@gmail.com

Περίληψη

Στόχος του άρθρου αυτού είναι η εξέταση της επίδρασης των Παγκόσμιων Δικτύων Ενημέρωσης (εφεξής ΠΔΕ) στην εξωτερική πολιτική των κρατών και γενικότερα στο πεδίο των διεθνών σχέσεων. Μέσω της μέσω της επισκόπησης των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που έχουν πρόσφατα επιχειρηθεί αναλύεται πώς και πότε η παρέμβαση των ΠΔΕ (ειδησεογραφικά πρακτορεία, ραδιοτηλεοπτικά μέσα, Τύπος, Διαδίκτυο) «μεταβάλλει» την ημερήσια θεματολογία και ατζέντα αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εξελίσσονται οι διεθνείς σχέσεις. Επίσης, αναλύονται οι συνθήκες υπό τις οποίες τα Μέσα επηρεάζουν την ελληνική εξωτερική πολιτική ή διαμορφώνουν την ελληνική εξωτερική πολιτική. Η θέση που αναπτύσσεται είναι ότι τα ΠΔΕ αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα των διεθνών σχέσεων η σημασία του οποίου δεν μπορεί να αγνοηθεί. Τέλος, εξετάζεται πώς οι τεχνολογικές, γεωπολιτικές και άλλες αλλαγές μεταβάλλουν τους όρους λειτουργίας και παρέμβασης των ΠΔΕ.

Εισαγωγή

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αλλά και η παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιών αποτέλεσαν, σύμφωνα με τον Larson (1992), δύο κρίσιμους παράγοντες που άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο τα Μέσα επιδρούν στην εξωτερική πολιτική. Η ανάπτυξη και η διάδοση νέων τεχνολογιών ενίσχυσαν τη δυνατότητά τους να εξασφαλίζουν αδιάκοπη ροή ειδήσεων. Γεγονότα όπως η πτώση του Τείχους στο Βερολίνο, η ανθρωπιστική κρίση στη Σομαλία και ο πόλεμος στο Ιράκ μετατρέπονται σε κορυφαία δημοσιογραφικά θέματα που προβάλλονται ακαριαία σε ολόκληρο τον κόσμο, δημιουργώντας ένταση και ασκώντας πίεση σε όλους τους δρώντες που συμμετέχουν στην αποτίμηση των διεθνών εξελίξεων. Όπως διαπιστώνει ο McNair, «[...] στην εξωτερική πολιτική όπως και στην εσωτερική, η εικόνα ανταγωνίζεται πλέον σε σημασία το περιεχόμενο των λόγων και των έργων» (2003:270). Εξάλλου, «[...] αν στο παρελθόν τις ειδήσεις τις δημιουργούσαν οι επίσημες θεσμοθετημένες πηγές της κοινωνίας (οργανώσεις, πολιτικοί, στρατιωτικοί κ.τ.λ.), στις μέρες μας τις δημιουργεί και η τηλεοπτική δημοσιογραφική τους κάλυψη» (Παπαθανασόπουλος, 1997:262). Τα ΠΔΕ καθίστανται πλέον παράγοντας του οποίου η παρέμβαση μεταβάλλει ριζικά το περιβάλλον στο οποίο χαράσσεται και ασκείται η εξωτερική πολιτική.

Ως ΠΔΕ εννοούμε το πλέγμα των εθνικών, περιφερειακών και διεθνών Μέσων (ειδησεογραφικά πρακτορεία, ραδιοτηλεοπτικά μέσα, Τύπος, Διαδίκτυο) που ορίζουν και διαμορφώνουν σε παγκόσμια κλίμακα την ενημέρωση. Πέντε είναι τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν τη λειτουργία τους, σύμφωνα με τον Gilboa (2002α:6):

- η συνεχής μετάδοση πληροφοριών, λόγου και εικόνας, εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο,
- η ενημέρωση σε πραγματικό χρόνο,
- οι περιορισμοί που επιβάλλονται από την έμφαση στη «ζωντανή» κάλυψη των γεγονότων,
- η μετάδοση πληροφοριών από το ένα στο άλλο μέρος του κόσμου, και
- η κυριαρχία των εντυπωσιακών, «τηλεγραφικών» ειδησεογραφικών τίτλων.

Αντίστοιχα, αυτό που χαρακτηρίζει τη σχέση των ΠΔΕ και παραγόντων που εμπλέκονται στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων είναι η αλληλεξάρτηση. Η αλληλεξάρτηση αυτή είναι απόρροια της πίεσης που ασκεί το νέο, παγκοσμιοποιημένο καθεστώς της ενημέρωσης:

- στους δημοσιογράφους για τη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών, και
- στους πολιτικούς υπεύθυνους, προκειμένου να αναδείξουν τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται και ανταποκρίνονται στις διεθνείς εξελίξεις.

Έτσι, οι αρχισυντάκτες πιέζουν τους δημοσιογράφους να μεταδώσουν «φρέσκες» ειδήσεις και εικόνες, οι δημοσιογράφοι πιέζουν κυβερνητικούς παράγοντες να ανταποκριθούν άμεσα στα γεγονότα, ενώ οι πολιτικοί απαιτούν από τους ειδικούς / διπλωμάτες γρήγορες αντιδράσεις και εισηγήσεις.

Λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις αυτές, στόχος του παρόντος άρθρου είναι η παράθεση και η επισκόπηση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που έχουν πρόσφατα επιχειρηθεί γύρω από το θέμα της επίδρασης των ΠΔΕ στην εξωτερική πολιτική των κρατών. Στην προσέγγισή μας γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ των αποτελεσμάτων της παρέμβασης των ΠΔΕ στην έκβαση των διεθνών εξελίξεων, όπως συμβαίνει με την έρευνα για το φαινόμενο της «επίδρασης του CNN» (CNN effect), και των αποτελεσμάτων στην πολιτική διαδικασία διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής. Έμφαση θα δοθεί στη δεύτερη όψη του ζητήματος, προκειμένου να αποτυπωθεί και να ερμηνευθεί ο τρόπος με τον οποίο η παρέμβαση των ΠΔΕ μεταβάλλει το πλαίσιο στο οποίο αποφασίζονται και πραγματώνονται οι διεθνείς σχέσεις. Αναλύεται, επίσης, και η ελληνική διάσταση του φαινομένου με αναφορές σε περιπτώσεις παρέμβασης από ελληνικά Μέσα και την εξωτερική πολιτική της χώρας μας.

Το φαινόμενο της «επίδρασης του CNN»

Η θεωρία της «επίδρασης του CNN» αποτέλεσε την κυρίαρχη προσέγγιση ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1990. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Αμερική κατά τη διάρκεια του Πολέμου στον Κόλπο. Αυτή η προσέγγιση περιέγραφε τη δυνατότητα που έχουν τα Μέσα να «προκαλούν» ή και να καθορίζουν τις πολιτικές αποφάσεις στο διεθνές πολιτικό περιβάλλον. Χρησιμοποιώντας τον όρο «CNN effect», οι αναλυτές υπογραμμίζουν ότι τα ΠΔΕ έχουν μετατραπεί σε «κυρίαρχο παίκτη» που «ελέγχει» και «καθορίζει» την πολιτική και τις αντιδράσεις των κυβερνήσεων απέναντι σε μείζονες διεθνείς συγκρούσεις/κρίσεις του μεταψυχροπολεμικού κόσμου (Mandelbaum, 1994, Strobel, 1997).

Η δυνατότητά τους να προβάλλουν στο σαλόνι μας συγκινησιακά φορτισμένες εικόνες αλληλοσπαρασσόμενων λαών όχι μόνο εντείνει την πίεση στις κυβερνήσεις να αναλάβουν δράση και να εμπλακούν αλλά και να αποδεσμευτούν, όταν οι

εξελίξεις στο πεδίο δεν είναι θετικές. Το CNN, δήλωνε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ο τότε γενικός γραμματέας του ΟΗΕ Boutros Boutros Ghali, είναι «[...] το δέκατο έκτο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας» (στο Gilboa, 2005:329). Αντίστοιχα, ο Άλβιν Τόφλερ παρατήρησε ότι «[...] η επέμβαση στη Σομαλία άρχισε όταν η Τηλεόραση έδειξε χιλιάδες παιδιά να πεθαίνουν από την πείνα και σταμάτησε όταν προβλήθηκαν εικόνες όπου οι ντόπιοι έσερναν στους δρόμους το πτώμα ενός Αμερικανού» (στο Ρέπας, 1999:45). Το γεγονός αυτό αναγνώρισε και ο τότε υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ J. Shattuck, δηλώνοντας ότι «[...] τα μέσα είναι αυτά που από τη μια πλευρά μάς οδήγησαν στη Σομαλία, και από την άλλη επέβαλαν την αποχώρησή μας» (στο Gilboa, 2002α:734). Όπως παραδέχτηκε και ο πρώην υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Douglas Hurd, «[...] είτε μας αρέσει είτε όχι, οι τηλεοπτικές εικόνες είναι αυτές που αναγκάζουν τους σχεδιαστές της εξωτερικής πολιτικής να δώσουν προτεραιότητα σε μία από τις 25 σε εξέλιξη κρίσεις στον κόσμο» (στο Taylor 2004: 224).

Η νέα αυτή πραγματικότητα οδηγεί τους παραδοσιακούς διαύλους της διπλωματίας σε αδιέξοδο, καθώς δεν μπορούν να ανταγωνιστούν το CNN. Το CNN, υπογράμμισε ο George Stefanopoulos, σε «[...] διαβεβαιώνει ότι πρέπει να είσαι έτοιμος να αντιδράσεις ανά πάσα στιγμή [...]» (στο Taylor 2004: 227). Παρομοίως, ο πρώην γραμματέας Τύπου του Λευκού Οίκου Martin Fitzwater, ισχυρίστηκε ότι στις διεθνείς κρίσεις «[...] στην ουσία παραμερίζουμε το Υπουργείο Εξωτερικών και τους διπλωμάτες [...] Οι εκθέσεις τους παραμένουν σημαντικές, αλλά δεν φτάνουν εδώ έγκαιρα ώστε να ληφθούν υπόψη όταν λαμβάνονται οι βασικές αποφάσεις [...]» (στο Taylor 2004: 223).

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις υποδηλώνουν την απώλεια του πολιτικού ελέγχου, σαν να μη λαμβάνουν πλέον οι ηγέτες τις αποφάσεις βάσει των πολιτικών εκτιμήσεων και υπολογισμών αλλά να καθοδηγούνται από τις διαθέσεις της κοινής γνώμης που η τηλεοπτική κάλυψη προκαλεί. Έρχονται σε αντίθεση με τη «θεωρία της κατασκευής συναίνεσης» των Chomsky και Herman (1988), που υποστηρίζει ότι τα Μέσα απεικονίζουν και γενικά υποστηρίζουν την επίσημη πολιτική της κυβέρνησης. Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Robinson (1999), σύμφωνα με τη θεωρία της «επίδρασης του CNN», τα Μέσα είναι αυτά που δίνουν τον τόνο και αναγκάζουν τις κυβερνήσεις να ακολουθήσουν συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές.

Είναι, όμως, παρακινδυνευμένο να υποστηρίξει κανείς ότι τα ΠΔΕ διαμορφώνουν και καθοδηγούν την εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις των κρατών. Κανείς δεν

μπορεί να αμφισβητήσει την ικανότητά τους να καθορίζουν τα θέματα που απασχολούν τα κράτη και την κοινή γνώμη, και να επηρεάζουν τη σημασία οποιουδήποτε διεθνούς θέματος (Παπαθανασόπουλος, 1999: 65). Η επιρροή τους, όμως, στην εξωτερική πολιτική είναι δυνατή μόνον όταν υφίστανται ορισμένες προϋποθέσεις.

Πότε και πώς παρατηρείται επιρροή των ΠΔΕ

Όπως δείχνουν τα ερευνητικά δεδομένα, όταν οι κυβερνήσεις δεν έχουν διαμορφώσει συγκεκριμένη πολιτική, δεν αποκλείεται να είναι ευάλωτες στις επικριτικές τοποθετήσεις και τις εκτεταμένες καλύψεις των ΠΔΕ (Robinson, 2000). Στην περίπτωση αυτή, ο ρόλος των ΠΔΕ είναι «πρωταγωνιστικός» (Παναγιώτου, 2005α:16). Ο ρόλος αυτός ασκείται σε περιπτώσεις που ο λόγος των Μέσων και αντίστοιχα η επιρροή τους κυριαρχούν στη δημόσια σφαίρα. Το στοιχείο που επιτρέπει στα ΠΔΕ να παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο είναι η πολιτική αβεβαιότητα αλλά και η έλλειψη μια συγκεκριμένης και αποφασιστικής στάσης των πολιτικών υπευθύνων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της αμερικανικής επέμβασης στη Σομαλία αλλά και της δημοσιογραφικής, τηλεοπτικής κάλυψης της ομηρίας υπαλλήλων της αμερικανικής πρεσβείας στην Τεχεράνη το 1979. Ο τρόπος κάλυψης της κρίσης αυτής, η οποία κυριάρχησε στην επικαιρότητα και στις 444 μέρες κατά τις οποίες οι υπάλληλοι της αμερικανικής πρεσβείας κρατήθηκαν όμηροι, οδήγησε στην «απελπισμένη» και εν πολλοίς επιβεβλημένη από τα Μέσα, πλην όμως αποτυχημένη απόπειρα απελευθέρωσής τους (Bonafede, 1996).

Ωστόσο, και όπως σημειώνει ο Gowing (2000:212), αυτή δεν είναι η συνήθης πρακτική. Ως παράδειγμα αναφέρει την επιλογή των ΗΠΑ αλλά και των υπόλοιπων δυτικών κυβερνήσεων να μην επέμβουν στη Βοσνία, παρά την εκτεταμένη τηλεοπτική κάλυψη της εκεί εμφύλιας σύρραξης. Ταυτόχρονα, φέρνει το παράδειγμα της αμερικανικής επέμβασης στο Μπουρούντι προκειμένου να καταδείξει το ακριβώς αντίθετο: την διάθεση επέμβασης παρά την απουσία τηλεοπτικής κάλυψης. Μια παρόμοια αναντιστοιχία θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς και στην περίπτωση της σημερινής κατοχής του Ιράκ: παρά την πίεση μιας σημαντικής μερίδας αμερικανικών Μέσων αλλά και την αυξανόμενη ανησυχία και αντίθεση της παγκόσμιας κοινής γνώμης και των Αμερικανών πολιτών, ο πρόεδρος Bush δεν προβαίνει στην απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Ιράκ. Όμως, ακόμη και στις περιπτώσεις αυτές, τα ΠΔΕ παραμένουν μια σημαντική μεταβλητή του «συστήματος»

της εξωτερικής πολιτικής, όπως αποδεικνύουν οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στα ΠΔΕ κατά τον πρώτο όσο και τον δεύτερο πόλεμο του Κόλπου.

Η παγκόσμια ειδησεογραφική κάλυψη αδιαμφισβήτητα είναι σημαντική, καθώς εισάγει στην ημερήσια ατζέντα και θεματολογία των κυβερνήσεων, και ειδικότερα των μεγάλων δυνάμεων, συγκρούσεις/κρίσεις που στο παρελθόν περνούσαν απαρατήρητες. Η δράση των κυβερνήσεων, όμως, δεν επηρεάζεται αποκλειστικά και μόνο από τις εικόνες και τα ρεπορτάζ. Οι αποφάσεις, και ειδικότερα μάλιστα αυτές που συνεπάγονται την εμπλοκή τους σε τοπικές και περιφερειακές συγκρούσεις/κρίσεις, δεν είναι σπασμωδικές. Οι κυβερνήσεις επιθυμούν την αίσια γι' αυτές έκβαση και στέκονται με σκεπτικισμό απέναντι στις απώλειες που μπορεί να προκαλέσει μια εμπλοκή, ειδικότερα όταν αυτή δεν σχετίζεται με τα εθνικά τους συμφέροντα (Jacobsen, 1996). Όπως φανερώνει το παράδειγμα της επέμβασης στο Μπουρούντι και στο Ιράκ, θα πρέπει να σταθούμε κριτικά απέναντι στο φαινόμενο της «επίδρασης του CNN», καθώς σε αρκετές περιπτώσεις αποκρύπτει ή υποβαθμίζει και άλλους παράγοντες εξίσου σημαντικούς για τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, ενώ και οι ερμηνείες που προτείνει είναι πολλές φορές μονοδιάστατες. Σύμφωνα με τον Anthony Lake, μελετητή και σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας του προέδρου Clinton, η δημόσια πίεση που ασκήθηκε από την ειδησεογραφική κάλυψη ήταν ένας από τους παράγοντες που βάρυναν στη λήψη αποφάσεων, ιδιαίτερα στις ανθρωπιστικές κρίσεις. Ταυτόχρονα, όμως, υπογραμμίζει τη σημασία και άλλων παραγόντων, όπως το κόστος της επιχείρησης και ο βαθμός αποτελεσματικότητας μιας πιθανής επέμβασης που επηρέασαν τη λήψη αποφάσεων (στο Hoge, 1994:139). Όταν υπάρχει συγκεκριμένος και αποφασισμένος στόχος, την ατζέντα των ειδήσεων ορίζουν οι κυβερνήσεις και όχι τα ΠΔΕ (Robinson, 2001). Το Αφγανιστάν καλύφθηκε τηλεοπτικά περισσότερο τον Οκτώβριο του 2001 από ό,τι σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Στις αρχές του 2002, όταν χιλιάδες κάτοικοι της Αγκόλας πέθαναν από την πείνα εξαιτίας της απόλυτης εγκατάλειψης από τη δική τους κυβέρνηση, ούτε ένα τηλεοπτικό δίκτυο δεν έστειλε συνεργείο για να καλύψει το θέμα, ενώ οι αναφορές των παγκόσμιων δικτύων περιορίστηκαν στα λίγα τηλεγραφήματα των ειδησεογραφικών πρακτορείων. Αυτό είναι το «CNN effect» αντίστροφα: για τους περισσότερους Αμερικανούς η κρίση στην Αγκόλα δεν υπήρξε ποτέ, καθώς το ενδιαφέρον τους ήταν στραμμένο στο Αφγανιστάν και το Ιράκ (De Torrente, 2002:58).

Σε γενικές γραμμές, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι διαμορφωτές εξωτερικής πολιτικής ποικίλλουν από κρίση σε κρίση. Αυτό σημαίνει ότι και η πίεση των ΠΔΕ επηρεάζεται από παραμέτρους όπως το εθνικό συμφέρον, οι διαστάσεις μιας κρίσης και οι εσωτερικές σκοπιμότητες. Έτσι, παρά την εκτεταμένη και κατάφορα συγκινησιακή κάλυψη των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, τα ΠΔΕ δεν πίεσαν για άμεσα αντίποινα προσφέροντας έτσι στον Αμερικανό πρόεδρο επαρκή χρόνο αξιολόγησης και αντίδρασης (Gilboa, 2003:100&108). Στην περίπτωση αυτή λειτούργησε το φαινόμενο του “rally behind the flag” (Katovsky, 2003), δηλαδή η συσπείρωση γύρω από την «εθνική» πολιτική, όπως έχει χαρακτηριστεί από τους Baum (2003) και Shapiro (1991), η οποία δικαιολογείται στη βάση της επίκλησης λόγων εθνικού συμφέροντος. Παρατηρείται δηλαδή το φαινόμενο της «συνεργατικής» στάσης των Μέσων, τα οποία ευθυγραμμίζονται με τις κυβερνητικές αποφάσεις. Η στάση τους αυτή δικαιολογείται και προβάλλεται ως αναγκαιότητα και «πατριωτικό» καθήκον (Παναγιώτου, 2005β: 289). Μάλιστα, όταν διακυβεύονται γεωπολιτικά και εθνικά συμφέροντα, τα ΠΔΕ μετατρέπονται σε «εργαλεία» προώθησης της κυβερνητικής στρατηγικής. Κατά τη διάρκεια της κρίσης στον Περσικό Κόλπο το 1991, ο τότε υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ James Baker απηύθυνε το τελευταίο τηλεσίγγραφο στον Saddam Hussein μέσω του CNN.

Τέτοια παραδείγματα δημιουργούν σοβαρά διλήμματα για τον ρόλο των Μέσων και των δημοσιογράφων, διλήμματα που αφορούν τα όρια μεταξύ της αμερόληπτης/αντικειμενικής ενημερωτικής τους αποστολής και των πολιτικών τους τοποθετήσεων ή/και βλέψεων (Gilboa, 2002α:738-741). Μάλιστα, η εξάπλωση των ΠΔΕ έχει ωθήσει «διακεκριμένους» δημοσιογράφους να αναλάβουν, άμεσα ή έμμεσα, μεσολαβητικό ρόλο σε σύνθετες και δυσεπίλυτες διεθνείς κρίσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της «διπλωματίας των Μέσων» αποτελεί η περίπτωση του δημοσιογράφου Walter Cronkite (CBS News), ο οποίος το 1977 έλαβε από τον πρόεδρο της Αιγύπτου Anwar al-Sadat, κατά τη διάρκεια τηλεοπτικής συνέντευξης, την υπόσχεση να επισκεφθεί την Ιερουσαλήμ, εάν αυτό θα έδινε ώθηση στην ειρηνευτική διαδικασία. Σε ξεχωριστή συνέντευξη ο Cronkite εξασφάλισε από τον πρόεδρο του Ισραήλ Menachem Begin τη δήλωση ότι ευχαρίστως θα υποδεχόταν τον Sadat στο αεροδρόμιο El Gurion. Μέσω των αμοιβαίων δεσμεύσεων πραγματοποιήθηκε η ιστορική συνάντηση στο Ισραήλ (Graber, 1997: 349-351).

Χαρακτηριστική είναι και τάση της «τηλεδιπλωματίας», δηλαδή η ζωντανή κάλυψη των συναντήσεων κορυφής και των διαπραγματεύσεων. Σε αρκετές περιπτώσεις η

τηλεόραση αίρει τα αδιέξοδα δημιουργεί πρόσφορη ατμόσφαιρα για διαπραγματεύσεις και διευκολύνει την υπογραφή συνθηκών. Ταυτόχρονα, όμως, προσφέρει στις κυβερνήσεις την ευκαιρία να καθορίσουν επακριβώς τον χρόνο, τον τόπο και τον τρόπο των διαβουλεύσεων μπροστά στον «φακό». Παράλληλη προς την τηλεδιπλωματία είναι και η άσκηση δημόσιας διπλωματίας (public diplomacy), όπου μέσω συντονισμένων επικοινωνιακών ενεργειών δίνεται έμφαση στον επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης προκειμένου να οικοδομηθεί μια θετική εικόνα, που με τη σειρά της θα συντελέσει στην προώθηση των εθνικών συμφερόντων ενός κράτους (Gilboa, 2000. Γκίκας, Παπακωνσταντίνου & Προκάκης, 2005).

Η περίπτωση της Ελλάδας

Σύμφωνα με τον Τσαρδανίδη (2006), ο οποίος βασίστηκε στην ανάλυση του Robinson (2002: 25-45), οι σχέσεις εξωτερικής πολιτικής και Μέσων στην Ελλάδα ρυθμίζονται από τις εξής προϋποθέσεις:

Πρώτον, όταν οι διεθνείς σχέσεις της χώρας χαράσσονται σε ένα πλαίσιο συναίνεσης μεταξύ της κοινής γνώμης και των διαμορφωτών λήψης αποφάσεων, τα Μέσα δεν μπορούν να ασκήσουν επιρροή. Εξαναγκάζονται, ιδιαίτερα όταν διαπλέκονται με την κρατική/πολιτική εξουσία, να στηρίζουν την κυρίαρχη πολιτική, έστω και εάν αυτή είναι λανθασμένη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην περίπτωση της Ελλάδας αποτελεί το «Μακεδονικό», όπου η συναίνεση ανάμεσα στην κυβέρνηση και την κοινή γνώμη έχει δημιουργήσει εμπόδια και όρια στους διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής που, ακόμη και σήμερα, προβάλλουν ανυπέρβλητα (βλ. επίσης Μαυροειδής, 1999).

Δεύτερον, όταν δεν υπάρχει συναίνεση ανάμεσα στην κοινωνία και την κομματική/πολιτική εξουσία, τα Μέσα αδυνατούν να παρουσιάσουν σαφείς και ενιαίες θέσεις, και ως εκ τούτου δεν μπορούν να επηρεάσουν και τις διεθνείς σχέσεις μιας χώρας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης, όπως πολύ σωστά επισημαίνεται (ό.π.: 162), είναι η περίοδος που προηγήθηκε της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η κοινή γνώμη «[...] ήταν διχασμένη, το ίδιο και τα Μέσα. Άλλα από τα Μέσα, ιδιαίτερα εκείνα που υποστήριζαν την τότε αξιωματική αντιπολίτευση (ΠΑΣΟΚ) είχαν ταχθεί σφόδρα κατά της ένταξης και άλλα που υποστήριζαν την τότε κυβέρνηση είχαν ταχθεί υπέρ. Όμως, αυτή η διχοστασία στην κοινωνία δεν επέτρεψε στα ΜΜΕ να επηρεάσουν την κυβερνητική πολιτική. Μάλιστα, η τότε κυβέρνηση Καραμανλή εκμεταλλεύθηκε διπλωματικά την τότε αντίθεση μερίδας των Μέσων για

την ένταξη, ώστε να αποσπάσει από τους μελλοντικούς εταίρους, κατά τη διάρκεια του τελευταίου κύκλου των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, καλύτερους όρους συμμετοχής.»

Τρίτον, όταν δεν έχει διαμορφωθεί κλίμα συναίνεσης στην κοινή γνώμη για την εξωτερική πολιτική, τα Μέσα έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής, ιδιαίτερα στην περίπτωση που η κυβερνητική/κομματική εξουσία δεν έχει διαμορφώσει συγκεκριμένη πολιτική και όταν υπολογίζει το εσωτερικό πολιτικό κόστος. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος παρέμβασης των Μέσων τόσο στα Ίμια όσο και στην κάλυψη του Σχεδίου Ανάν: η αδυναμία παρέμβασης της πολιτικής ηγεσίας στην πρώτη περίπτωση και η μη διατύπωση σαφούς θέσης στη δεύτερη, συντέλεσαν ώστε η δημόσια θεματολογία να διαμορφωθεί πρωταγωνιστικά από τα Μέσα. Σε ό,τι αφορά την πρώτη περίπτωση, η κρίση ανέδειξε τον δυνητικό ρόλο των Μέσων στην ελληνική εξωτερική πολιτική, καθώς η επίδρασή τους υπήρξε καταλυτική στην πορεία των γεγονότων. Πιο συγκεκριμένα, τα ελληνικά Μέσα και ιδιαίτερα η τηλεόραση σηματοδότησαν την κατάσταση τον Ιανουάριο του 1996 μπροστά στην αδυναμία ορισμού της από την πολιτική ηγεσία (Πρετεντέρης, 1999). Η τελευταία, όπως αποδεικνύουν οι εξελίξεις, «ακολούθησε» την κλιμάκωση του τηλεοπτικού λόγου, πράγμα που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις αντιδράσεις της αλλά και τις γενικότερες εξελίξεις (Παναγιώτου, 2005: 145). Όπως διαπιστώνει και ο Κούρκουλας (1997:36), η κρίση στα Ίμια έδειξε καταρχάς ότι τη συμπεριφορά της Ελλάδας καθόρισαν το «θέαμα», οι εντυπώσεις, και όχι ο λόγος και η ορθολογική επιδίωξη στόχων. Κάτι ανάλογο παρατηρήθηκε και στην περίπτωση του Σχεδίου Ανάν, όπου η επιχειρηματολογία των Μέσων κυριάρχησε στη δημόσια σφαίρα και επηρέασε κατ' επέκταση τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης, λόγω της απουσίας σαφούς και έγκαιρης τοποθέτησης έναντι της προτεινόμενης λύσης από την ελληνική κυβέρνηση (Παναγιώτου, 2006:3).

Τέλος, όταν η κοινή γνώμη αντιτίθεται σε επιλογές των διαμορφωτών εξωτερικής πολιτικής αλλά υπάρχει ειλημμένη απόφαση της κυβέρνησης, η κριτική που ασκούν τα Μέσα δεν μπορεί να επηρεάσει την πολιτική. Έτσι, κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κόσσοβο το 1999, παρόλο που τα Μέσα εξέφρασαν έντονες και καθολικές αντιρρήσεις στην επέμβαση του NATO, δεν μπόρεσαν να επηρεάσουν τους κυβερνητικούς χειρισμούς και την προσδιορισμένη πολιτική της κυβέρνησης Σημίτη να στηρίζει τις νατοϊκές επιχειρήσεις (βλ. επίσης Τυροπώλη, 2003).

Οι διαμορφωτές λήψης αποφάσεων και τα ΠΔΕ

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι η επιρροή των ΠΔΕ στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις δεν είναι πάντα ισχυρή. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να συμπεράνουμε ότι τα ΠΔΕ δεν ασκούν επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις και οι διπλωμάτες διαμορφώνουν και ασκούν την εξωτερική πολιτική. Η εξωτερική πολιτική είναι μια δύσκολη και πολύπλοκη διαδικασία. Η άνοδος και η εξάπλωση των ΠΔΕ την έχει κάνει ακόμη πιο δύσκολη, καθώς περιορίζουν τους διαμορφωτές αποφάσεων (Gilboa, 2002β).

Πρώτον, πιέζουν τους ηγέτες και τις κυβερνήσεις να αντιδράσουν και τους θέτουν διλήμματα σχετικά με το πώς:

- θα αποφύγουν δεσμεύσεις σε στρατηγικές που ίσως αποσύρουν ανακαλέσουν ή αναθεωρήσουν,
- θα χειριστούν τα εσωτερικά και παγκόσμια ακροατήρια χωρίς να καλλιεργήσουν μεγάλες προσδοκίες,
- θα επιμείνουν σε συγκριμένη πολιτική που έρχεται σε αντίθεση με τον τόνο της ενημέρωσης
- θα αντιμετωπίσουν επικριτικούς δημοσιογράφους και θα αποφύγουν την κατασκευασμένη εντύπωση που τους θέλει να είναι αναποτελεσματικοί και αδύναμοι.

Ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ Bill Clinton αντιμετώπισε αυτούς τους κινδύνους, όταν, σε ζωντανή σύνδεση από το Σαράγεβο τον Μάιο του 1994, η ρεπόρτερ του CNN Christiane Amanpour προχώρησε σε μια έντονα κριτική τοποθέτηση στην εκπομπή “Global Forum”: «Ως ηγέτης του ελεύθερου κόσμου, ως ηγέτης της μοναδικής υπερδύναμης, γιατί εσείς, δηλαδή οι ΗΠΑ, χρειάστηκε τόσο καιρό να διαμορφώσετε πολιτική για τη Βοσνία; Γιατί επιτρέψατε στις ΗΠΑ και τη Δύση να είναι αιχμάλωτες των Σερβοβόσνιων; Δεν πιστεύετε ότι οι παλινδρομήσεις της κυβέρνησής σας και της διεθνούς κοινότητας στο ζήτημα της Βοσνίας δημιούργησαν ένα πολύ επικίνδυνο προηγούμενο το οποίο θα μπορούσε να επιτρέψει σε ανθρώπους όπως ο Kim Il Sung ή άλλους ισχυρούς ηγέτες να σας πάρουν στα σοβαρά λιγότερο από όσο θα θέλατε;» Κατάπληκτος ο Clinton απάντησε: «Όχι, δεν θεωρώ ότι κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί. Αντίθετα, τοποθετήσεις όπως η δική σας είναι αυτές που μπορεί να τους κάνουν να με παίρνουν λιγότερο σοβαρά από όσο θα ήθελα» (στο Ricchiardi, 1996: 27).

Δεύτερον, αποδυναμώνουν τον κεντρικό ρόλο που κατέχουν οι διπλωμάτες/ειδικοί ως έγκυρες πηγές κριτικής ενημέρωσης και αξιολόγησης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι

στον πόλεμο του Κόλπου το 1991, ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ είχε παραδεχτεί ότι στηριζόταν περισσότερο στις πληροφορίες του CNN και λιγότερο στην ενημέρωση των διπλωματών και των ειδικών της CIA (στο Taylor, 2004: 227). Το ζητούμενο λοιπόν για τους διπλωμάτες/ειδικούς είναι πώς:

- να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τη ζωντανή και σε πραγματικό χρόνο ενημέρωση, χωρίς να υποβαθμίσουν τη σοβαρότητα και τη διεισδυτικότητα που οφείλει να διέπει τις αναλύσεις και τις προτάσεις τους,
- να μεταδώσουν συγκροτημένες αναλύσεις και πληροφορίες χωρίς να ξεπεραστούν από την ενημέρωση που παρέχουν τα ΠΔΕ,
- να ανταγωνιστούν εικόνες και ρεπορτάζ που αντιτίθενται στις αξιολογήσεις τους και τα συμφέροντα των χωρών τους.

Η ζωντανή και συνεχής κάλυψη, όπως αναφέρει ο Παπαθανασόπουλος (1999: 71), σημαίνει ότι το κοινό ενημερώνεται για κάποιο διεθνές συμβάν την ίδια στιγμή με τους πολιτικούς, «[...] χωρίς καθυστερήσεις, πολιτικές παρεμβάσεις ή λογοκρισία. Ωστόσο, αυτό το πλεονέκτημα έχει και ένα σημαντικό μειονέκτημα, και αυτό φάνηκε ιδιαίτερα στη χώρα μας με την κρίση στα Ίμια το 1996, όπου δόθηκε η εντύπωση ότι οι πολιτικοί παρακολουθούσαν και ανέλυναν τα τεκταινόμενα από τις τηλεοράσεις. Η έντονη συναισθηματική φόρτιση και η εν συνεχεία αγανάκτηση της κοινής γνώμης είχαν ως αποτέλεσμα είτε σπασμωδικές κινήσεις είτε έδιναν την εντύπωση ότι η κυβέρνηση έχανε τον έλεγχο. Και τούτο διότι, καθώς τα πάντα διαδραματίζονται σε απευθείας σύνδεση, οι πολιτικοί χάνουν τον έλεγχο, επειδή δεν υπάρχει ο απαιτούμενος χρόνος για την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, την επίτευξη συμφωνιών στο παρασκήνιο και τη δυνατότητα δημιουργίας ενός κλίματος, ώστε η κοινή γνώμη να κατανοήσει τα προβλήματα.»

Εδώ, επομένως, βρίσκεται η πραγματική αλλαγή. Η ταχύτητα με την οποία μεταφέρονται σήμερα οι ειδήσεις πιέζει περισσότερο τους διαμορφωτές λήψης αποφάσεων, οι οποίοι, όπως σωστά επισημαίνει ο Taylor (2004:228), «[...] αναγκάζονται εκ των πραγμάτων να αντιδράσουν με έναν τρόπο που πάει κόντρα στις διπλωματικές παραδόσεις της μεθοδικής, συστηματικής και αργής εργασίας». Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι διαμορφωτές αποφάσεων διεθνών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής να αντιλαμβάνονται τα ΠΔΕ «[...] ως εισβολείς, ως δυνητικούς πρόξενους διχόνοιας» (ό.π.: 185). Και όχι άδικα, καθώς η «[...] κάλυψη εξωτερικών υποθέσεων από τα Μέσα είναι, στην καλύτερη των περιπτώσεων, αυθαίρετη και επιπόλαιη» και οι διαμορφωτές αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής δεν μπορούν να προβλέψουν «[...]

ποια κρίση θα τραβήξει την προσοχή των Μέσων και ποια όχι» (ό.π.:187). Ακόμη χειρότερα, «[...] μόλις τα μέσα αρχίσουν να ενδιαφέρονται, η συνεισφορά τους αποβλέπει στο ξέσπασμα της καταιγίδας, παρά στην αποφυγή της» (ό.π.: 189), γεγονός που, όπως θα επισημάνουμε παρακάτω, δεν διευκολύνει καθόλου τη δημιουργία ενός πλαισίου κατανόησης σύνθετων και παρατεταμένων παγκόσμιων προβλημάτων στον χώρο και τον χρόνο που διαθέτουν τα ΠΔΕ.

Οι περιορισμοί λειτουργίας και επιρροής των ΠΔΕ

Το ζητούμενο, όμως, δεν είναι μόνο η επίδραση που έχουν ή δεν έχουν τα ΠΔΕ στην εξωτερική πολιτική. Οι ερευνητές οφείλουν επίσης να μελετήσουν τον τρόπο με τον οποίο:

- οι γεωπολιτικές και τεχνολογικές αλλαγές επηρεάζουν τη λειτουργία και τον ρόλο των ΠΔΕ (Gilboa, 2005),
- τα ΠΔΕ συμβάλλουν στην κατανόηση των συγκρούσεων που σήμερα μαστιίζουν πολλές περιοχές του πλανήτη (Jacobsen, 2000),
- τα ΠΔΕ διαχέουν την παγκόσμια πληροφόρηση (Στυλιανού, 2005).

(α) Τα ΠΔΕ και οι γεωπολιτικές αλλαγές

Το «CNN effect» προέκυψε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Με την πτώση καθεστώτων που διαμορφώθηκαν στο όνομα του κομμουνισμού, διασπάστηκε το μέτωπο συναίνεσης και συνεργασίας δυτικών κυβερνήσεων και δημοσιογράφων, με αποτέλεσμα τα ΠΔΕ να στραφούν στην κριτική και την προσπάθεια επιβολής της δικής τους ατζέντας σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και διεθνών σχέσεων (Taylor, 2004: 182-184). Αυτή η στροφή διευκολύνθηκε από την απουσία του «εχθρού» και την αβεβαιότητα του καινούργιου που χαρακτήρισαν την εξωτερική πολιτική των κρατών της Δύσης (Williams, 1993).

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, όμως, η Δύση και κυρίως οι ΗΠΑ έχουν καταλήξει σε ένα παγκόσμιο και αμετάκλητο στρατηγικό σχέδιο. Εξαπέλυσαν δύο πολέμους και φέρονται αποφασισμένες να επέμβουν σε οποιαδήποτε χώρα το καθεστώς της οποίας «υποθάλπει» την τρομοκρατία. Επιπρόσθετα, κάνουν λόγο για «αγώνα διαρκείας», που περιλαμβάνει τη χρήση οικονομικών, κατασκοπευτικών και διπλωματικών μέσων τα οποία δεν είναι ορατά και αντιληπτά από τα ΠΔΕ. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει αρνητικά τον παρεμβατικό ρόλο των ΠΔΕ. Ενδεικτική είναι η άσκηση της λεγόμενης «ενσωματωμένης δημοσιογραφίας», όπου οι δημοσιογράφοι λειτουργούν κυρίως ως

«όργανα» επικοινωνίας και προπαγάνδας των ΗΠΑ (Carruthers, 2000). Ο ρόλος τους στην περίπτωση αυτή είναι δευτερεύων και δεν μπορεί να εξηγηθεί με όρους «CNN effect». Αντιθέτως, φαίνεται να λειτουργούν ως «εργαλεία συγκατάθεσης», με τις ΗΠΑ να ωθούν τα ΜΜΕ να περιγράφουν και να ερμηνεύουν τις διεθνείς εξελίξεις με συγκεκριμένο τρόπο. Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο «*mea culpa*» της Washington Post για τη μεροληπτική κάλυψη της περιόδου του πολέμου στο Ιράκ, στο οποίο αναγνώριζε ότι είχε αφιερώσει περιορισμένο χώρο και είχε υποβαθμίσει τα στοιχεία που αμφισβητούσαν τις θέσεις της κυβέρνησης (Jarreau, στο Βήμα 2004: Α40).

(β) Τα ΠΔΕ και οι τεχνολογικές αλλαγές

Η ενημέρωση έχει εισέλθει πλέον σε μια νέα εποχή. Ενδεικτική είναι η τάση των δικτύων να προβάλλουν ερασιτεχνικά βίντεο των τηλεθεατών τους. Το νέο κανάλι του Al Gore, πρώην αντιπροέδρου των ΗΠΑ, που φέρει την ονομασία Current TV, με 20 εκατομμύρια συνδρομητές, στηρίζεται κατά 25% σε ερασιτεχνικές σκηνές από διαδηλώσεις στη Γάζα, από ένα νοσοκομείο στο Ιράκ και φοιτητές στο Ιράν. Στη Βρετανία έχει επινοηθεί ο όρος «σναπαράτσι», που αναφέρεται στους παπαράτσι της κινητής τηλεφωνίας. Ερασιτέχνες τραβούν φωτογραφίες με τα κινητά τους τηλέφωνα και τις προσφέρουν στη δημοσιότητα αντί σεβαστών ποσών. Το καλοκαίρι του 2005 ο Νικ Σοφοκλέους τράβηξε με το κινητό του τηλέφωνο δύο φωτογραφίες από τη σκηνή σύλληψης δύο υπόπτων για τις βομβιστικές επιθέσεις στο Λονδίνο. Διαπραγματεύθηκε την πώλησή τους σε τρία βρετανικά κανάλια και ύστερα από διάφορες προσφορές τις πούλησε στο ITN αντί 90.000 ευρώ. Τα δύο γεγονότα που ανέδειξαν την αλλαγή αυτή ήταν η καταστροφή από το τσουνάμι στην Ασία και οι βομβιστικές επιθέσεις στο Λονδίνο. Το βρετανικό κανάλι ITN έλαβε 12 ερασιτεχνικά βίντεο από περαστικούς και επιζώντες του τσουνάμι. Στο Λονδίνο, μία ώρα μετά τις επιθέσεις, το BBC είχε λάβει 50 φωτογραφίες από κινητά τηλέφωνα. Σήμερα έχει στη διάθεσή του χιλιάδες φωτογραφίες αλλά και μικρά βίντεο τραβηγμένα από κινητά τηλέφωνα (Φαφούτη, 2005: Α56/84).

Το μήνυμα είναι σαφέστατο: τόσο οι διαμορφωτές αποφάσεων στις διεθνείς σχέσεις όσο και τα ΠΔΕ θα πρέπει να βρουν τρόπους να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα. Χάρη στη φορητή επικοινωνιακή τεχνολογία (δορυφορικά τηλέφωνα, φορητές κάμερες, φορητοί υπολογιστές) προσφέρονται μεγαλύτερες δυνατότητες στους μη επαγγελματίες να συνεισφέρουν και αυτοί στη καταγραφή και

μετάδοση των πληροφοριών. Αυτό ενδέχεται να μειώσει ακόμη περισσότερο τον έλεγχο των κυβερνήσεων και των διπλωματών σε θέματα διεθνών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής. Επιπρόσθετα, απειλεί να αντικαταστήσει τον παραδοσιακό ρόλο των δημοσιογράφων και των ΠΔΕ ως διαμεσολαβητών ειδήσεων προς το κοινό, με «[...] μια μοναδική, σχεδόν μονολιθική, στιγμιαία, ωστόσο, αιωνίως ανακυκλώσιμη (και πιθανόν ακατάλληλη) εκδοχή των γεγονότων» (Taylor, 2004: 244).

(γ) Τα ΠΔΕ και οι πολεμικές συγκρούσεις

Στην εποχή των ΠΔΕ «[...] άνθρωποι και προβλήματα, χώρες και ήπειροι εμφανίζονται και εξαφανίζονται από τις πολιτικές και ψυχολογικές μας θεματολογίες με τρομακτική ταχύτητα» (Παπαθανασόπουλος, 1999:72). Η πείνα, ο θάνατος ή η αναταραχή δεν σταματούν μόλις φεύγουν οι κάμερες· παραμένουν και επιδεινώνονται, και μόνο τότε μπορεί να επιστρέψουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Μπορεί έτσι οι εικόνες και τα ρεπορτάζ των ΠΔΕ να φτάσουν σε εκατομμύρια θεατές, αλλά στους διαμορφωτές της πολιτικής και στο κοινό δεν θα παρασχεθεί λεπτομερής γνώση και μακροπρόθεσμη ανάλυση της κρίσης.

Μάλιστα, μια μελέτη του Third World and Environment Broadcasting Project δείχνει ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, «ο χρόνος προγράμματος –χωρίς τις ειδήσεις– που τα μεγάλα κανάλια της Βρετανίας αφιέρωσαν σε αναπτυσσόμενες και σπαρασσόμενες από συγκρούσεις χώρες, μειώθηκε σχεδόν κατά 50%» (Cater, 2002:23). Το 2005 στα ειδησεογραφικά μέσα κυριάρχησαν διεθνείς ειδήσεις, όπως το τσουνάμι στη νοτιοανατολική Ασία και ο πόλεμος στο Ιράκ. Όμως, τα τρία μεγαλύτερα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα αφιέρωσαν από τα συνολικά 14.529 λεπτά των βραδινών τους δελτίων ειδήσεων, μόλις 6 λεπτά στην ανθρωπιστική κρίση στο Κονγκό και άλλα 2 λεπτά στην Τσετσενία (Ταχυδρόμος, 2006:49).

Είναι οι πόλεμοι που έχουν αποκληθεί «αόρατοι», καθώς σπάνια καταγράφονται και προβάλλονται από τα Μέσα (Allen & Seaton, 1999). Επιπρόσθετα, οι λιγότερο δραματικές αλλά εξίσου σοβαρές καταστροφές περνούν απαρατήρητες, ενώ οι όποιες ανθρωπιστικές επιχειρήσεις υποχρηματοδοούνται. Τα κονδύλια και η δημόσια προσοχή συγκεντρώνονται στις υψηλών τόνων, «θορυβώδεις» κρίσεις και όχι στις «σιωπηλές», και το πλαίσιο της συζήτησης για τις κρίσεις τίθεται κυρίως από τις ισχυρές κυβερνήσεις (Rioux & Van Belle, 2005. Φραγκονικολόπουλος, 2005:485-487). Για παράδειγμα, στις αρχές του 2003, όταν το ενδιαφέρον του πλανήτη

στρεφόταν στον πόλεμο των ΗΠΑ στο Ιράκ, η έκκληση του ΟΗΕ για τη συγκέντρωση 45 εκατ. δολαρίων για τα θύματα των συγκρούσεων στη Λιβερία απέφερε περίπου 500.000 δολάρια, δηλαδή το 1,2% του ζητούμενου ποσού (Humanitarian Policy Group, 2003:2).

Στην κάλυψη των συγκρούσεων ελάχιστη είναι και η σημασία που αφιερώνεται στις προοπτικές της προληπτικής διπλωματίας, της επίλυσης και της ειρηνικής διευθέτησης των διενέξεων. Τα ζητήματα αυτά αγνοούνται, επειδή δεν προσφέρουν δραματικές και βίαιες εικόνες. Η «πυροσβεστική αναμετάδοση» των ΠΔΕ και ο «επικοινωνιακός συναισθηματισμός» που κυριαρχεί στην κάλυψη των γεγονότων αυτών, οδηγεί σε σπασμωδικές ενέργειες, στη δημιουργία απλοϊκών σχημάτων αντίληψης και ερμηνείας σύνθετων γεγονότων με σημαντικές πολιτικές επιπτώσεις. Η εντύπωση που σχηματίζουμε από τα ΠΔΕ για τις συγκρούσεις δεν είναι απαραίτητα μια ακριβής παράσταση αυτού που συμβαίνει στην πραγματικότητα. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Taylor (2004:280) οι πραγματικές συγκρούσεις «[...] έχουν να κάνουν με την ακοή, την όραση, την όσφρηση, την αφή και τη γεύση της μάχης και της βάνανσης αλληλεξόντωσης των ανθρώπων.» Οι συγκρούσεις που παρουσιάζουν τα ΠΔΕ, όμως, είναι στην «[...] κυριολεξία ένα διαμεσολαβούμενο γεγονός το οποίο βασίζεται σε εκείνη την πραγματικότητα, αλλά που εξαιτίας του χαρακτήρα του και του συμφέροντός του περιορίζεται απλώς σε μια ουδέτερη ή οπτικοακουστική και επομένως αναισθητοποιητική αναπαράστασή της.» Αρκετοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η τηλεοπτική κάλυψη των πολέμων και των συγκρούσεων από τα ΠΔΕ, είναι περισσότερο συγκρίσιμη με κινηματογραφικές ταινίες παρά με την πραγματικότητα των γεγονότων (Χουλιάρας, 2004: 144-145). Το κοινό συμμετέχει σε πολέμους και συγκρούσεις τις οποίες αντιλαμβάνεται ως μακρινό, μακάβριο και ενημερω-διασκεδαστικό θέαμα.

Σημαντικό είναι και το πρόβλημα που προκύπτει από την πίεση που ασκούν οι εκδότες/διευθυντές ειδήσεων στους δημοσιογράφους για συνεχή παροχή «φρέσκων» διεθνών ειδήσεων, πολέμων και καταστροφών, με αποτέλεσμα οι δημοσιογράφοι να μην είναι επαρκώς προετοιμασμένοι και να μεταδίδουν ρεπορτάζ ελλιπή και σε πολλές περιπτώσεις ανακριβή. Οι επιτακτικές ανάγκες «[...]να προλάβουν τους ανταγωνιστές, να μεταδώσουν το γεγονός την ώρα που συμβαίνει και να κατανοήσουν τα αίτια και την πορεία των γεγονότων, συχνά επιβάλλουν τρομερές απαιτήσεις στους δημοσιογράφους, οι οποίοι πρέπει να μεταδώσουν στο κοινό πληροφορίες για θέματα ιστορικής σημασίας [...] Είναι προφανές ότι περισσότερες

πληροφορίες βγαίνουν στο φως εκ των υστέρων, αναπροσδιορίζοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν και προκαλώντας συχνά την ειλικρινή επαναξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο εκλάβαμε το γεγονός τότε. Αυτό συμβαίνει διότι, πολύ απλά, χρειάζεται χρόνος για την κατανόηση του ευρύτερου πλαισίου, και ο χρόνος, για τον δημοσιογράφο, είναι ένα πολύτιμο εμπόρευμα που μετράται περισσότερο με τις ώρες –σήμερα, ακόμη και με τα δευτερόλεπτα– που απομένουν για τη λήξη της προθεσμίας παρά με τη σχετική πολυτέλεια των μηνών ή των χρόνων που απαιτείται για την ιστορική έρευνα και τον προσωπικό αναστοχασμό» (Taylor, 2004:243).

Υπάρχουν ορισμένα βασικά ερωτήματα στα οποία θα πρέπει να απαντήσουν τα ΠΔΕ, προκειμένου να ανταποκριθούν στην ανάγκη της πολύπλευρης ενημέρωσης. Ειδικότερα, για ποιον λόγο γίνονται οι συγκρούσεις, ποιες είναι οι βαθύτερες αιτίες των συγκρούσεων, τι προτάσεις και ιδέες υπάρχουν για την επίλυσή τους, ποιες ομάδες και ποια άτομα εργάζονται για την ειρηνική διευθέτησή τους, ποιοι παράγοντες προωθούν την ανοικοδόμηση, και ποιος εισπράττει απλώς οφέλη, όπως κατασκευαστικά συμβόλαια. Εάν «[...] η δημοσιογραφική δουλειά είχε ως άξονα αυτά τα ερωτήματα, τότε ο κόσμος θα είχε πολύ περισσότερη γνώση για την ουσία των συγκρούσεων, πέρα από τις καθαρά στρατιωτικές εξελίξεις. Και έτσι οι άνθρωποι θα είχαν μια πολύ πιο ρεαλιστική εικόνα για το τι γίνεται στον κόσμο.» (Βουλέλης, 2005:478-479).

(δ) Τα ΠΔΕ και η «παγκοσμιοποίηση» της πληροφόρησης

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η διάχυση της πληροφορίας είναι παγκόσμια ή αν υπάρχουν παράγοντες που λειτουργούν ως αναχώματα στην πλανητική διάδοσή της. Η κάλυψη των ΠΔΕ καθορίζεται περισσότερο με βάση το πολιτικό και οικονομικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν ορισμένες χώρες και περιοχές για τις ΗΠΑ και τη Δύση, παρά με βάση την ύπαρξη αντικειμενικής ανάγκης. Ως εκ τούτου, περιοχές με μικρή στρατηγική σημασία απλώς αγνοούνται. Με την ένταξη της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου τον Δεκέμβριο του 2001, τα ευρωπαϊκά και αμερικανικά δίκτυα σπατάλησαν αρκετό χρόνο για να καλύψουν το γεγονός. Αντίθετα, είναι ζήτημα αν γράφτηκε κάποιο μονόστηλο ή προβλήθηκε κάποιο ρεπορτάζ, όταν τον Ιούλιο του 2001 μπήκε στον ΠΟΕ η Μολδαβία, η ένταξη της οποίας δεν άγγιξε καν το το υφιστάμενο παγκόσμιο καθεστώς εμπορίου.

Η παγκόσμια πληροφόρηση είναι ασύμμετρη και άνιση. Η ποσότητα των ειδήσεων από τις ανεπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι συντριπτικά μεγαλύτερη από την ποσότητα των ειδήσεων που ακολουθούν την αντίστροφη πορεία. Οι παράγοντες που εξηγούν αυτό το φαινόμενο θα μπορούσαν να είναι οι διαφοροποιήσεις και οι ανισότητες στους όρους πρόσβασης στα ΠΔΕ, αλλά και η συγκέντρωση του παγκόσμιου συστήματος ροής ειδήσεων στη Δύση. Αυτό το τελευταίο αποδεικνύεται από το γεγονός ότι από τις 100 μεγαλύτερες επιχειρήσεις ΜΜΕ στον κόσμο καμία δεν έχει έδρα στον Τρίτο Κόσμο – 48 είναι αμερικανικές και ιαπωνικές και οι υπόλοιπες εδρεύουν στη Δυτική Ευρώπη, τον Καναδά και την Αυστραλία (Χαϊμαντά, 2004: 50-51).

Επιπλέον, παρά την ανάδειξη των ΠΔΕ ως σημαντικών παραγόντων του παγκόσμιου συστήματος ροής πληροφοριών και ειδήσεων, καθοριστικό ρόλο εξακολουθούν να παίζουν τα τρία μεγάλα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία: AFP, Reuters και Associated Press. Αυτά εδρεύουν σε χώρες του «Βορρά», του αναπτυγμένου κόσμου, και αποτελούν παγκοσμίως την κύρια πηγή πληροφόρησης για πολλά ΠΔΕ και κρατικές υπηρεσίες. Λειτουργούν, όπως επισημαίνει ο Προκάκης (2003:137-138), ως παράγοντες υπερκαθορισμού της θεματολογίας των διεθνών ειδήσεων, καθώς αποφασίζουν σε καθημερινή βάση ποια γεγονότα αποτελούν ειδήσεις, δεδομένου ότι το υλικό τους αναμεταδίδεται από τα ισχυρότερα ΠΔΕ αλλά και από την πλειονότητα των Μέσων παγκοσμίως. Επίσης, ο χώρος και ο χρόνος που αφιερώνουν σε ορισμένα γεγονότα συμβάλλει στην προώθηση συγκεκριμένων ειδήσεων και την υποβάθμιση άλλων ζητημάτων, ενώ επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τα ΠΔΕ κατανέμουν τους ανταποκριτές τους και την ανάλυση της επικαιρότητας.

Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της σημερινής επιρροής αυτών των πρακτορείων, αξίζει να σημειωθεί ότι καθένα από αυτά παράγει και διανέμει παγκοσμίως 400 έως 500 ειδησεογραφικά «προϊόντα» διεθνούς ενδιαφέροντος κάθε μέρα, την ίδια στιγμή που το CNN δεν μεταδίδει πάνω από είκοσι αναλόγου περιεχομένου ειδήσεις (ό.π.: 144). Αυτή η κατάσταση, και ειδικότερα για τις χώρες του «Νότου», τις αναπτυσσόμενες χώρες, επιδεινώνει τις παγκόσμιες ανισότητες σε πολιτικό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Επίσης, δεν «[...] ανταποκρίνεται στην πλουραλιστική εκδοχή της παγκοσμιοποίησης καθόσον ο παγκόσμιος έλεγχος της ροής των ειδήσεων ευρίσκεται κατ' ουσίαν συγκεντρωμένος στα χέρια αυτών των επιχειρήσεων. Τούτο, βεβαίως, δεν εξυπηρετεί την ανάγκη των πολιτών του κόσμου για ελεύθερη, ισόρροπη, πολυκεντρική και αντικειμενική ενημέρωση και επιπλέον

δεν συμβάλλει στη δημιουργία συνθηκών κατάλληλων για την ανάπτυξη της παγκόσμιας συνείδησης» (ό.π.: 145).

Συμπεράσματα

Τα ΠΔΕ αποτελούν σημαντικό παράγοντα συν-διαμόρφωσης των διεθνών σχέσεων, οι επιδράσεις του οποίου δεν μπορούν να αγνοηθούν. Όπως διαπιστώνει και ο Thompson (1999: 289), τα προϊόντα των μέσων ενημέρωσης επιτελούν μια δομική λειτουργία η οποία δεν «[...] έχει μειώσει τον τοπικό χαρακτήρα της πρόσληψης, αλλά έχει δημιουργήσει ένα νέου είδους συμβολικό άξονα στον σύγχρονο κόσμο.» Εξάλλου, «[...] παρότι η αγορά των εικόνων και η διανομή τους είναι παγκοσμιοποιημένες, η νοηματοδότησή τους δεν είναι κοινή» (Μαδιανού, 2002:336), δημιουργώντας το φαινόμενο της παγκόσμιας εικόνας και της τοπικής λεζάντας ή τον άξονα της πλανητικής διάδοσης και επιτόπιας πρόσληψης όπως τον ονομάζει ο Thompson. Η επίδραση, δηλαδή, που ασκούν τα ΠΔΕ υπόκειται σε περιορισμούς, καθώς οι αναγνώσεις που υπαγορεύονται για τα διαμεσολαβημένα μηνύματα των ΠΔΕ εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα πλαίσια ερμηνείας και από τις πηγές που οι αποδέκτες ανακαλούν κατά τη διαδικασία πρόσληψης.

Ωστόσο, η διάχυση της παγκοσμιοποιημένης ενημέρωσης που προσφέρουν τα ΠΔΕ έχει συμβάλει καθοριστικά στη μορφή, την έκταση αλλά και την εξέλιξη ίσως γεγονότων όπως η εξέγερση της πλατείας Τιεν-Αν-Μεν, η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, το πραξικόπημα της Μόσχας κ.λπ. (Riordan 2004: 62). Το γεγονός αυτό δείχνει ότι οι νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες και ιδιαίτερα η παγκοσμιοποιημένη ενημέρωση μετασχηματίζουν το περιβάλλον, το πλαίσιο στο οποίο εξελίσσονται οι διεθνείς σχέσεις και λαμβάνονται οι αποφάσεις της εξωτερικής πολιτικής, όπως φανερώνει και το γεγονός ότι ο Πόλεμος του Κόλπου χαρακτηρίστηκε ως «ο πόλεμος της τηλεόρασης», ενώ η επέμβαση στο Κόσοβο χαρακτηρίστηκε ως «ο πόλεμος του Ίντερνετ». Εξάλλου, η ικανότητα των ΠΔΕ να μεταδίδουν γεγονότα, κρίσεις κ.λπ. άμεσα και ταχύτατα σε ένα παγκόσμιο κοινό, μειώνει τη μέχρι τώρα αποκλειστικότητα της διαχείρισης των γεγονότων αυτών από τις πολιτικές και άλλες ελίτ της εξωτερικής πολιτικής. Τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής γίνονται πλέον μέρος της δημόσιας ατζέντας, περισσότερο ορατά και ανοιχτά στον δημόσιο διάλογο, καθώς παύουν να αποτελούν προνομιακό πεδίο ενασχόλησης συγκεκριμένων επαγγελματιών ή ελίτ. Ωστόσο, η υπερ-επιλεκτικότητα των θεμάτων, τα οποία παρουσιάζονται αποκομμένα από το κοινωνικό και ιστορικό τους πλαίσιο

(Παπαθανασόπουλος, 1997:259), θέτει νέα ερωτήματα σχετικά με την ποιότητα της παρεχόμενης ενημέρωσης όσο και τις επιπτώσεις στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, σχεδόν είκοσι χρόνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το όνειρο μιας «παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας», στην οποία τα κρίσιμα παγκόσμια ζητήματα θα προβάλλονταν και συζητούνταν από τα ΠΔΕ, παραμένει ανεκπλήρωτο. Σε ένα ζοφερό τοπίο, όπου νέοι φόβοι πανικοβάλλουν τους ανθρώπους και νέες απειλές φαίνεται να θέτουν σε κίνδυνο την επιβίωση της ανθρωπότητας, η συνθήκη της οικουμενικής πρόσβασης στα Μέσα απουσιάζει (Ραμονέ, 2003). Η ανάπτυξη των ΠΔΕ φέρνει ξανά στην επιφάνεια ζητήματα που σχετίζονται με αιτήματα για την αναδιοργάνωση της παγκόσμιας τάξης της πληροφορίας, καθώς η πραγματικότητα αυτή «[...] προσπορίζει δύναμη στους έγκαιρα και έγκυρα πληροφορημένους εις βάρος των απληροφόρητων, των αφελών ή των παραπληροφορημένων» (Καϊτατζή-Γουίτλοκ, 2003:20-21). Νέα διλήμματα αναφύονται που σχετίζονται με τη φύση και τον έλεγχο των ΠΔΕ και ιδιαίτερα των πηγών ενημέρωσης.

Ίσως, όπως έχει επισημανθεί αλλού (Φραγκονικολόπουλος, 2003: 459-462), η ελπίδα για τη συγκρότηση μιας πραγματικής δημοκρατικής δημόσιας σφαίρας να βρίσκεται στην παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, καθώς η τελευταία μεταβάλλει τον τρόπο οργάνωσης της διεθνούς πολιτικής και θέτει το κρίσιμο ερώτημα για το ποιος έχει δικαίωμα συμμετοχής σε αυτήν. Επιπλέον, συνεισφέρει στην εμφάνιση και ανάδειξη νέων μορφών ενημέρωσης, που αμφισβητούν την ηγεμονία των ΠΔΕ, ενθαρρύνει την προβολή και ανταλλαγή απόψεων για τα κρίσιμα και υψηλής προτεραιότητας ζητήματα του σήμερα, καθώς και τη δημιουργία νέων πλαισίων επικοινωνίας και συνεργασίας. Η ταχύτατη ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών τείνει να υπονομεύει και να αμφισβητεί ακόμη και τον ρόλο των παραδοσιακών ΠΔΕ και των επιδράσεων όπως το λεγόμενο «CNN effect», όπως φανερώνει το γεγονός ότι μέρος της ενημέρωσης, ιδιαίτερα του αμερικανικού κοινού, σχετικά με τις εξελίξεις στο κατεχόμενο Ιράκ προέρχεται από διαδικτυακά ημερολόγια ανθρώπων που βρίσκονται εκεί (στρατιωτών, πολιτών, κ.λπ.). Εξαιρετικό, επίσης, παράδειγμα αποτελεί η δικτυακή πύλη Oneworld, που ιδρύθηκε το 1995 από τον Anuradha Vittachi, δημοσιογράφο από τη Σρι Λάνκα. Το Oneworld άρχισε να λειτουργεί συνεργαζόμενο με 22 μη κυβερνητικές οργανώσεις, και σήμερα συνεργάζεται με περισσότερες από 1.500 οργανώσεις, πολλές από τις οποίες προσφέρουν υλικό προς δημοσίευση σε πάνω από 80 διεθνείς θεματικές κατηγορίες. Ο ιστότοπος αυτός προσελκύει πάνω

από ένα εκατομμύριο επισκέψεις τον μήνα και είναι προσβάσιμος σε περισσότερες από 90 χώρες. Το Oneworld δημοσιεύει πληροφορίες σε 5 γλώσσες (αγγλικά, γερμανικά, δανικά, ιταλικά και γαλλικά) και λειτουργεί ως ιστός για παγκόσμιες εκστρατείες σε θέματα όπως το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το χάσμα Βορρά-Νότου. Επίσης, φιλοξενεί εμπεριστατωμένες συζητήσεις σχετικά με κρίσιμα και ανοικτά παγκόσμια ζητήματα του 21^{ου} αιώνα, και λειτουργεί ως μη κερδοσκοπικό ειδησεογραφικό πρακτορείο, παρέχοντας ενημερωμένο και έγκυρο υλικό. Κάποτε τέτοιες πρωτοβουλίες ήταν ουτοπίες. Σήμερα, όμως, είναι πραγματικότητα, και είναι καταλυτικής σημασίας, καθώς αναδιαμορφώνουν το επικοινωνιακό υπόβαθρο της εξωτερικής πολιτικής και των διεθνών σχέσεων σε έναν κόσμο που διαρκώς συρρικνώνεται.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allen, Tim & Jean Seaton (eds.), (1999). *The Media of Conflict: War Reporting and Representations of Ethnic Violence*. London: Zed Books.
- Baum, M. (2003). *Soft news goes to war: American Public Opinion and American Foreign Policy in the New Media Age*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Bonafede, D.(1996): “The president, congress, and the media in global affairs”, σ. 95-119. Στο A. Malek (ed.), *News media and foreign relations: a multifaceted perspective*. New Jersey: Ablex Publishing Communication.
- Carruthers, L. Susan (2000). *The Media at War: Communication and Conflict in the Twentieth Century*. New York: St Martin’s.
- Cater, Nik (2002). “When Britain’s media is off message”, *Humanitarian Affairs Review*, Spring 2002: 18-25.
- Chomsky, Noam & Edward Herman (1988). *Manufacturing Consent*. New York: Pantheon
- De Torrente, Nicholas (2002). “CNN effect or not, these stories must be told”, *Humanitarian Affairs Review*, Autumn 2002: 57-60.
- Gilboa, Eytan (2000). “Mass Communication and Diplomacy: A Theoretical Framework”, *Communication Theory*, 10:275-304.
- Gilboa, Eytan (2002α). “Global Communication and Foreign Policy”. *Journal of Communication*, December 2002:731-748.
- Gilboa, Eytan (2002β). *The Global News Networks and US Policymaking in Defence and Foreign Affairs*. Harvard University: The Joan Shorenstein Center on the Press, Politics and Public Policy, #2002-6.
- Gilboa, Eytan (2003). “Television News and US Foreign Policy: Constraints of Real – Time Coverage”. *Harvard Journal of Press/Politics*, 8: 97-113.
- Gilboa, Eytan (2005). “Global Television News and Foreign Policy: Debating the CNN Effect”. *International Studies Perspectives*, 6: 325-341.
- Gilboa, Eytan (2005). “The CNN Effect: The Search for Communication Theory of International Relations”. *Political Communication*, 22: 27-44.
- Gowing, N. (2000). “Media coverage: Help or hindrance in conflict prevention?”, σ.203-226. Στο S. Badsey (ed.). *The media and international security*. London: Cass.
- Graber, A. Doris (1997). *Mass Media and American Politics*. Washington, DC: Congressional Quarterly Press.
- Hoge, James (1994). “Media Pervasiveness”. *Foreign Affairs*, 73: 136-144.
- Humanitarian Policy Group Note, “Humanitarian Principles and the Conflict in Iraq”, April 2003.
- Jacobsen, Viggo Peter (1996). “National Interest, Humanitarianism or CNN: What Triggers UN Peace Enforcement After the Cold War?”. *Journal of Peace Research*, 33: 205-215.
- Jacobsen, Viggo Peter (2000). “Focus on the CNN Effect Misses the Point: The Real Media Impact on Conflict Management is Invisible and Indirect”. *Journal of Peace Research*, 37: 547-562.
- Jarreau P. (2004) «Αλλαγές στη Washington Post». *Το Βήμα*, Κυριακή 5/09/2004
- Katovsky, Bill & T. Carlson (eds.), (2003). *Embedded: The Media at war in Iraq* Guilford, Ct: Lyons Press.
- Larson, J. F.(1992). “The media and foreign policy”, *Journal of Communication*, 42:159-161.
- Mandelbaum, M. (1994). “The reluctance to intervene”. *Foreign Policy*, 95: 3-18.

- Mc Nulty, J. Timothy (1993). "Television's Impact on Executive Decision Making and Diplomacy". *The Fletcher Forum of World Affairs*, 17: 67-83.
- McNair, Brian (2003). *Εισαγωγή στην Πολιτική Επικοινωνία*. Εκδόσεις Κατάρτι Αθήνα.
- Patterson, E. Thomas (1997). "The News Media: An Effective Political Actor?". *Political Communication*, 14: 445-455.
- Ricchiardi, S. (1996). "Over the Line". *American Journalism Review*, 18: 24-30.
- Riordan Shaun (2004). *The New Diplomacy*. Cambridge: Polity Press.
- Rioux, Jean Sebastien & Van Belle A. Douglas (2005). "The Influence of Le Monde Coverage on French Foreign Aid Allocations". *International Studies Quarterly*, 49: 481-502.
- Robinson, Piers (1999). "The CNN effect: can the news media drive foreign policy?". *Review of International Studies*, 25:301-309.
- Robinson, Piers (2000). "The Policy-Media Interaction Model: Measuring Media Power During Humanitarian Crisis". *Journal of Peace Research*, 37: 613-633.
- Robinson, Piers (2001). "Operation Restore Hope and the Illusion of a News Media Driven Intervention". *Political Studies*, 49: 941-956.
- Robinson, Piers (2002). *The CNN Effect. The myth of news, foreign policy and intervention*. London and New York: Routledge.
- Shapiro, R. (1991). "A Reconsideration of the Rally Phenomenon", σ. 130-144. Στο S. Long (ed.) *Public Opinion in political Behaviour*, Volume 2, Boulder: Westview Press.
- Strobel, W. (1997). *Late Breaking Foreign Policy*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Taylor, Phillip (2004). *Πόλεμος και Διεθνείς Σχέσεις στην Εποχή της Πληροφορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Thompson, B.J (1999). *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας* Αθήνα: Παπαζήση, Β' έκδοση.
- Williams, Kevin (1993). "The Light at the End of the Tunnel". σ. 81-90. Στο John Eldridge (ed.), *Getting the Message*. London: Routledge.
- Βουλέλης, Νικόλας (2005), «Πολέμοι, συγκρούσεις, διεθνείς κρίσεις και ελληνικά ΜΜΕ: Από τα Βαλκάνια στο Ιράκ», σ. 465-480. Στο Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος (επιμέλεια), *ΜΜΕ Κοινωνία και Πολιτική – Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Καϊτατζή-Γουίτλοκ Σοφία (2003). *Η επικράτεια των πληροφοριών*. Αθήνα: Κριτική.
- Κούρκουλας Α. (1997). *Ίμια: Κριτική προσέγγιση της τουρκικής πολιτικής*. Εκδόσεις Σιδέρη Αθήνα
- Μαδιανού, Μ.(2002). «Εθνική Ταυτότητα & Τηλεοπτικός Λόγος: Το Κόσοβο στην ελληνική τηλεόραση», σ. 327-366. Στο Νίκος Δεμερτζής (εισαγωγή-επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Μαυροειδής, Κωνσταντίνος (1999). «Κοινή γνώμη και εξωτερική πολιτική. Η περίπτωση του Μακεδονικού Ζητήματος τη δεκαετία του 1990», *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, 5:54-72.
- Παναγιώτου Νίκος (2006). "The role of the Greek Press in Greek-Turkish Rapprochement: The coverage of the "Annan Plan" for the Settlement of the Cyprus Conflict" Ramses Working Paper Series, St Antony's College, Oxford University, <http://www.sant.ox.ac.uk/esc/ramses/panagiotou.pdf>.
- Παναγιώτου, Νίκος (2005). "The role of Mass Media in Foreign Policy: The case of Greek press." Ανακοίνωση στο 2nd LSE PhD Symposium on Modern Greece, 22 Ιουνίου.

- Παναγιώτου, Νίκος (2005α). *Ο ρόλος του τύπου στην εξωτερική πολιτική: Κριτική αποτίμηση του ιδεολογικού λόγου του ελληνικού τύπου στις ελληνοτουρκικές διαφορές*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ.
- Παναγιώτου, Νίκος (2005β). «Τύπος και ελληνική εξωτερική πολιτική: Ο ρόλος και η παρέμβαση του στις ελληνοτουρκικές σχέσεις 1980-2000», σ. 337-347. Στο Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος (επιμέλεια), *ΜΜΕ Κοινωνία και Πολιτική – Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Παπαθανασόπουλος, Στέλιος (1997). *Η Δύναμη της Τηλεόρασης: Η λογική του μέσου και η αγορά*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη
- Παπαθανασόπουλος, Στέλιος (1999), «Τα Μέσα Ενημέρωσης σε καταστάσεις κρίσης», σ. 63-77. Στο Στέλιος Παπαθανασόπουλος & Μαρία Κομνηνού (επιμ.), *Ζητήματα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Περιοδικό Ταχυδρόμος, «Ειδήσεις που δεν μάθαμε το 2005», 28 Ιανουαρίου, 2006, τχ., 309.
- Πρετεντέρης, Κ. Ιωάννης (1999). «Όταν η τηλεόραση πάει στον πόλεμο. Η επιστράτευση των Ιμιών», σ.93-101. Στο Στέλιος Παπαθανασόπουλος & Μαρία Κομνηνού (επιμ.), *Ζητήματα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Προκάκης, Κωνσταντίνος (2003), «Ο παγκόσμιος ολιγοπωλιακός έλεγχος των ειδήσεων και το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης: Το παράδειγμα των διεθνών ειδησεογραφικών πρακτορειών», *Αγορά Χωρίς Σύννορα*, 9:121-146.
- Ραμονέ, Ιγνάσιο (2003). *Πόλεμοι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εικοστού Πρώτου.
- Ρέπας, Δημήτρης (1999). *Πρόσωπο με πρόσωπο με τα Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Στυλιανού, Αλέξανδρος (2005). «Παγκοσμιοποίηση και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης: Επιλογή δημοσιογραφικής θεματολογίας υπό παγκοσμιοποιημένη προσοχή» σ. 411-431. Στο Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος Α. Χρήστος, (επιμέλεια.). *ΜΜΕ Κοινωνία και Πολιτική – Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Τσαρδανίδης, Χαράλαμπος (2006). *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική. Θεωρητικές Προσεγγίσεις για το Εσωτερικό και Διεθνές Περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Τυροπώλη, Μαρία (2003). «Η κοινή γνώμη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η κρίση του Κοσόβου», *Αγορά Χωρίς Σύννορα*, 8: 224-242.
- Φαφούτη, Λαλίνα (2005). «Δημοσιογραφία χωρίς δημοσιογράφους», *Το Βήμα της Κυριακής*, σ. Α56/84.
- Φραγκονικολόπουλος, Α. Χρήστος (2003), «Μη κυβερνητικές οργανώσεις και ελληνική εξωτερική πολιτική» 459 – 462. Στο Παναγιώτης Τσάκωνας (επιμέλεια), *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Μια Συνολική Προσέγγιση*. Τόμος Α», Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Φραγκονικολόπουλος, Α. Χρήστος (2005). «Τα ΜΜΕ και οι Μη κυβερνητικές οργανώσεις στις διεθνείς κρίσεις: Καλύπτοντας το κενό της ενημέρωσης», σ. 481-497. Στο Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος, (επιμέλεια), *ΜΜΕ Κοινωνία και Πολιτική – Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Χαϊμάντά, Σόνια (2004), «Το... πόθεν έσχες των ευρωπαϊκών Μέσων Ενημέρωσης», *Ημερησία*, 23- 24 Οκτωβρίου 2004, σ. 50-51.

Χατζηκωνσταντίνου, Θέμης (2005). «ΜΜΕ και διεθνείς διενέξεις», σ. 439-456. Στο
Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος (επιμέλεια), *ΜΜΕ Κοινωνία και Πολιτική –
Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
Χουλιάρης, Αστέρης (2004). *Γεωγραφικοί Μύθοι της Διεθνούς Πολιτικής*. Αθήνα:
Εκδόσεις Ροές.